

Chronicon

IURIDICA

« Clausula regularitatis ».

J. DUBOIS, O.S.B., in *Revue Bénédictine*, LXXVIII, 1968, pp. 283-309, evulgavit articulum : *Les Ordres religieux au XIIe siècle selon la Curie Romaine*. In quo articulo non tam multa quam vere consideranda continentur de ratione qua S. Sedes saeculo duodecimo varios Ordines regulares approbabat vel laudabat. Ubi optime legimus in ultima phrasi articuli : « Il n'est pas au XIIe siècle une documentation plus sûre et plus concrète que les grandes bulles pour apprécier l'état des Ordres religieux » (l.c., p. 309). In bullis pontificiis, de hac materia illo tempore agentibus, duplex invenitur elementum : regula quaedam determinata a sodalibus Ordinis sectanda ; clausula regularitatis. Ita pro Praemonstratensibus, in bulla S.P. Honorii II, diei 16 februarii 1126, legitur : « Quia igitur religiose vivere et canonicam vitam secundum beati Augustini institutionem ibidem ducere, inspirante divina gratia, decrevistis... statuimus ut... nulli omnino hominum liceat secundum beati Augustini regulam ibidem constitutam ordinem commutare ». Pressius agendo de canonicis regularibus, p. 302 s., J. Dubois, notat pro canonicis regularibus semper extolli regulam S. Augustini ; cum autem regula haec tantummodo lineas regulares vitae religiosae exhibeat, clausula regularitatis magis determinata semper in bullis pro illis religiosis additur. « Dans les bulles adressées aux chanoines réguliers, l'importance du rôle des organisateurs des communautés, en général des évêques, est souvent soulignée » (p. 301). « Si l'expression *secundum beati Augustini regulam* peut s'accommoder des observances les plus diverses, l'*institutio* qui l'accompagne sert à déterminer des congrégations fortement structurées » (p. 302). Ita, in specie, relate ad Praemonstratenses, haec notantur a J. Dubois : « Dès le 3 mai 1134, une bulle d'Innocent II adressée à l'abbé de Prémontré mentionne l'*ordo canonicus, qui secundum Deum et beati Augustini Regulam et Praemonstratensium fratrum observantiam in eadem ecclesia constitutus*... Peu après la clause ordinaire, *ordo monasticus secundum beati Augustini Regulam et institutionem Praemonstratensium fratrum* est fixée et elle se rencontre plus fréquemment qu'aucune autre *institutio*, même que celle des Cisterciens. L'énumération de toutes ces bulles serait inutile ; il suffira de signaler une clause exceptionnelle qui ne se rencontre que dans certaines

bulles adressées à l'Ordre entier : *Auctoritate apostolica roboramus... ut ordo canonicus, quemadmodum in Praemonstratensi ecclesia secundum beati Augustini regulam et dispositionem recolendae memoriae Norberti, quondam Praemonstratensis ordinis institutoris et successorum suorum in candido habitu institutus esse dinoscitur*. Les allusions au fondateur et à l'habit des religieux semblent tout à fait exceptionnelles » (p. 302). (J.B.V.)

Regula S. Augustini.

« Regula S. Augustini » pro Praemonstratensibus summi est momenti. Inde ab incunabilis Ordinis. Cfr *Augustiniana*, Averbode, 1930, in quo H. HEIJMAN scite egit de inquisitionibus criticis circa illam regulam (l.c., pp. 106-126 : *Rondom den Augustinus-Regel*); *Augustinus*, Averbode, 1954, in quo W. HUEMPFNER, O.E.S.A. egit de : *Das Problem der Augustinus-Regel* (o.c., pp. 64-80). Ultimis annis, perplurimae inquisitiones factae sunt de « Regula » illa. Potissimum de eius origine et de fatis eius, currentibus annis. Monographia eximii valoris recenter (1967) de hac materia edita fuit, curante L. VERHEYEN, *La Règle de Saint Augustin*. I. *Tradition manuscrite*. II. *Recherches Historiques* (477 pp. + 258). Ed. : Études Augustiniennes, Paris.

In tomo primo habetur inquisitio quasi exhaustiva manuscriptorum. Inter plura centena illa manuscripta hic indicata, descripta, examinata et comparata, referuntur manuscripta, saec. duodecimi, provenientia a Windberg, Schäftlarn et Weissenau. Labore illo immenso exposito in tomo primo, quaestio tota de « Regula S. Augustini » consideratur sub eius respectu historico. De origine « Regulae », haec, summarie, statuuntur a Verheyen (postquam necessariam introductionem quam accuratissimam dedit relate ad terminologiam adhibitam ubi sermo fiebat et fit de « regula » illa) : agitur tandem aliquando de regula confecta ab Alypio, cuius respectus materialis quodammodo ab ipso Augustino retractatus fuit. Prosequitur deinde Verheyen in describendis vicissitudinibus « regulae » decurrente historia... In specie agit de « regula recepta »; de « Ordine monasterii ». In fine, conclusiones totius operis dilucide exponuntur. Conclusiones illae clare proponuntur; non obstante historia satis complicata modorum quibus « Regula » ipsa tractata fuit. Et si uni alterive videri posset ex examine accuratissimo instituto et ad finem perducto in isto praeclaro libro concludendum esse « regulam » illam non gaudere stricta et materiali auctoritate critico-litteraria exoptata, ex altera parte, ex illo examine accurato deducitur momentum prorsus eximium quod, decurrente tempore, a perplurimis tributum fuit huic « Regulae »; e qua et in qua plurimae generationes religiosorum varii generis quaesierunt et invenerunt legem quasi fundamentalem iuxta quam vitam religiosam concipere et instituere debebant. (J.B.V.)

SCRIPTORIA

Generalia.

Notum est in abbatia Windbergensi, potissimum sub primo abbate Gebhardo (1141-1191), floruisse celebre scriptorium. In editione *Colophons de manuscrits occidentaux des origines au XVIe s.* curata a « Bénédictins du Bouveret », T. II. *Colophons signés. E-H (3562-7391)*. Fribourg, Editions universitaires (Spicilegii Friburgensis Subsidia, III). 1965. (VIII + 487 pp.), n° 4881-4888, indicantur manuscripta scripta in scriptorio abbatis dicti Gebhardi.

Magis particularia leguntur de operositate abbatis Gebhardi apud N. M. HAERING, S.A.C., *Eine Zwettler Handschrift der lateinischen Akten des Konzils von Ephesus*, in *Analecta Cisterciensia*, XXIV, 1968, p. 6 s., n. 4 : « Nach P. CLASSEN, *Aus der Werkstatt Gerhochs von Reichersberg* in *Deutsches Archiv*, XXIII, 1967, pp. 31-92, schickte Bischof Eberhard von Bamberg gewisse theologische Briefe an den Prämonstratenserabt Gebhard von Windberg, dessen Briefsammlung, die heute noch in München, clm, 22201, f. 257-271 erhalten ist... In der Biographie : *Gerhoch von Reichersberg*, Wiesbaden, 1960, p. 395 weist Classen nach, dass die Äbte von Windberg, Prüfening (O.S.B.) und Biburg (O.S.B.) im Jahre 1164 von Eberhard gebeten wurden, seine Korrespondenz mit Gerhoch zu überprüfen und, falls notwendig, den letzten seiner drei Briefe an Gerhoch zu korrigieren, bevor er nach Reichersberg weitergeleitet wurde. Die Tatsache, dass die Windberger Briefsammlung drei seiner Briefe an den Erzbischof von Salzburg enthält, deutet darauf hin, dass sie aus dem gleichen Zwecke über Windberg nach Salzburg gesandt wurden. In der Windberger Briefsammlung, die den Brief in der Originalform enthält, sind die Anathematismen nicht erwähnt. Abt Gebhard, dessen Redaktion des Briefes in cod. Admont 434, f. 26-32 (= Patr. Lat., 193, 531C-521D) vorliegt hat allerdings das Original stark erweitert ». (J.B.V.)

Petrus de Herenthals.

Parmi les livres de piété princiers exposés à Liège au Musée de l'art wallon (oct.-nov. 1968) figura aussi le *Collectarium in psalmos* (parchemin, 264 fol., 320 × 220 cm.), un recueil de psaumes commentés par Pierre de Herenthals (1322-1390/91), prieur de l'abbaye de Floreffe. Ce manuscrit, dont la transcription fut achevée en 1416, porte les armes du Cardinal Hugues de Lusignan. Aujourd'hui il fait partie du cabinet des manuscrits de la Bibliothèque Nationale de Paris (ms. lat. 432). Cfr *Liège et Bourgogne* (catalogue de l'exposition), Liège, 1968, pp. 186-187, n° 203. Un autre manuscrit comportant le *Collectarium in psalmos* (Tongerlô, Archives de l'Abbaye, s.n.) fait l'objet d'un article de T. GERITS, *Een onbekend handschrift uit het klooster Jerusalem te Venray*, dans *De Maasgouw*, 87, 1968, col. 121-122. La transcription du texte fut achevée en 1419. (T.G.)

SCRIPTORES ANTIQUI

S. Sailer.

S. Sailer abbas fuit canoniae Marchtallensis († 1777). Auctor fuit plurimorum librorum. L. LOCHER, anno 1966, in eius memoriam, librum satis amplum edidit. Cfr *Anal. Praem.*, XLII, 1968, p. 178 s. Anno 1967, de eodem abbate opusculum edidit O. BASLER, *Einiges zu Sebastian Sailer*. Freiburg i. Br. Privatdruck. 17 S. (J.B.V.)

SCRIPTA HODIERNA

Averbodium.

In *Accendatur* Bollettino quadrimestrale degli Amici di Don Poppe, wordt cfr Basilius Vanmaele († 7-6-1968) herdacht als «fondatore e primo direttore del Centro Don Edoardo Poppe a Roma». Dit (t. V, 1969, nr 1) wordt besloten met een paar bladzijden «impressioni personali del padre Vanmaele su Don Edoardo. Queste pagine hanno valore di testimonianza diretta». (E.V.)

Averbodium.

De parochie Zolder (prov.: Limburg), werd eertijds geestelijk bestuurd door pastoors der abdij van Averbode. Het archief van deze abdij bezit een register (I, reg. 615), voortkomend van pastoor W. Beckers. Tr. GERITS spreekt over dit register, en geeft er enkele uittreksels uit in een bijdrage: *Aantekeningen over Zolder uit de tijd van pastoor Willem Beckers (1474-1511)*, verschenen in *Het Land van Loon*, XXIII, 1968, blz. 71-81. (J.B.V.)

Belgium.

Prodiit, anno 1963, auctore L. CEYSENS, O.F.M., *La Fin de la première période du Jansénisme*. 2 t. Romae, Institut Historique Belge de Rome. LXXXVI + 546; 612 pp. Non multa «Praemonstrantensia» in documentis annorum 1654-1660 habentur.

Nonnulla referuntur de operositate abbatibus Parcensis, Liberti de Pape, qui a rectore universitatis Lovaniensis, iudex indicatus fuerat de sic dictis theoriis «iansenisticis» quae in universitate spargebantur. De Pape in litteris universitatis internuntio apostolico, Andreae Mangelli, directis, dicitur: «Decretorum S. Sedis, dogmatumque catholicae fidei egregius defensor, quem uti integerrimum erudissi-

mumque noverunt omnes» (litterae diei 11 decembris 1654 (t. I, p. 290). Editur praeterea ab auctore Ceyssens (l.c., I, p. 301) scriptum breve abbatis de Paepe, transmissum internuntio Mangelli, diei 24 decembris 1654, in quo agit de iis quae contra universitatis professorem Van Worm iniuste scribuntur. De hac epistola abbatis De Paepe, scribit internuntius Mangelli in litteris directis rectori universitatis Lovaniensis, Van Recht (litterae diei 26 decembris 1654) (t. I, p. 303).

In t. II saepius sermo fit de thesibus theologicis expositis ac defensis (uti aiunt) a canonico Ambrosio Thielens. Thielens iste, qui, iuxta *Necrologium Tongerloense*, editum, a. 1902, a W. VAN SPILBEECK, p. 31 s., natus est in Herentals 30 iunii 1625, ac obiit in abbazia Tongerloensi 14 februarii 1697, s. Theol. Lic., ac lector in canonia Tongerloensi (1663), in collegio Praemonstratensi Lovaniensi (1656); ac, postquam per sex fere annos parochus fuerat in Waalwijk, praeses Collegii Praemonstratensis Lovaniensis fuit annis 1670-1687; in eodem Necrologio (l.c., p. 32, n. 3) dicitur « moribus gravis, scientia eruditissimus, in regularis vitae observantia semper et ubique primus, Augustinianae doctrinae defensor acerrimus et humilitatis sectator egregius, unde doctoratus lauream titulis pluribus ipsi debitam et sponte saepius oblatam semper declinavit ». In relatione facta a quodam « antiiansenista » (l.c., II, p. 23 s.) sermo fit de thesibus defensis sub praeside professore Van Worm, a quodam Norbertino e monasterio Ninoviensi. Qui, inter alia, asserebat Christum nobis per omnia similem fuisse absque peccato. « Contra ... argumentabatur alius eiusdem Ordinis ex monasterio Tongerloensi appellatus D.N. Thielens: id verum esse non posse, quandoquidem nostra libertas praedita sit indifferentia, a qua fit, ut mereri possimus ». Ope sex explicationum exposuit fusius mentem suam. Disputatio ista academica habita fuit die 16 februarii 1657.

In litteris P. Du Rieu, S.J., rectoris PP. Societatis Iesu Lovanii, diei 27 februarii 1657, et directis P. Louffio, S.I., sermo fit de illa disputatione, et quidem his verbis (l.c., II, p. 29 s.): « Est is (disputator) religiosus Praemonstratensis ex abbazia Tongerloana, baccalaureus S. Theologiae, et inter suos aliquando lector, ut aiunt. Vocatur Dominus M. Thielens. Habitus est antehac et videtur fuisse iansenista. Sunt fere reliqui in ista abbazia, ratione abbatis (Wichmans), ut dicunt. Caeterum putatur iam mutatus, et facile inducendus in partem catholicam (sic!), quod ad pedum aspirare videtur. Abbas enim senex (Wichmans obiit anno 1661; ipsi successit, anno 1663, Albertus Ursino), et si scit vel fundamentum aliquod spei videat, quod ea ratione Illmo Domino posset esse gratus, facile et ipse testabitur quid sibi responsum ». — Die 9 aprilis 1657, Thomas Stapleton, professor Lovaniensis, scribit internuntio De Vecchi, sibi esse commendatum istud negotium a P. Caloen (l.c., II, p. 61); in istis epistolis Thielens dicitur « Dominus Tilemans, norbertinus ». — Iterum P. Van Caloen, S.I., in litteris P. Louffio, S.I., die 10 aprilis 1657, de hac re sermonem habet; ac scribit: « De D. Tielens, Tongerloensis qui disputavit, cum

impegisse visus est in bullam Innocentii, egi cum D. Stapletonio» (l.c., II, p. 63). Iterum agit de hac re, Th. Stapleton in epistola missa P. Louffio (l.c., II, p. 75).

Tandem in discordia orta inter professores Van Hecke et Sinnich, proponitur series quaestionum, die 2 martii 1660; super his interrogati pro maxima parte testati sunt pro professore Sinnich. Inter istos citantur: R.D. Ludovicus Van de Venne, religiosus Averbodiensis; R.D. Thomas Morren, religiosus Parcensis; R.D. Guilielmus Riquaert, religiosus Grimbergensis; R.D. Guilielmus Bosis, religiosus Bernensis (l.c., II, p. 400). (J.B.V.)

Dans l'article intitulé *Du duché de Basse-Lotharingie au duché de Brabant*, publié dans la *Revue belge de philologie et d'histoire*, XLVI, 1968, pp. 1129-1165, P. BONENFANT (†) et A.M. BONENFANT-FEYTMANS cherchent à définir les éléments qui composaient l'autorité ducale en Basse-Lotharingie au XIIe siècle. Plusieurs fois les auteurs font mention de chartes des abbayes prémontrées d'Averbode, de Floreffe, de Ninove, de Parc-Heverlee, de Grimbergen et de Tongerlo. (T.G.)

Prodiit Bruxellis, in editionibus curatis a Commission Royale d'Histoire, t. V: *Matricule de l'université de Louvain*: 19 februarii 1616 - febr. 1651. Curante Dr. A. SCHILLINGS (†). *Corrections et Tables*. Plures Praemonstratenses, currentibus annis in inscriptione indicatis, in Matricula universitatis occurrunt. Hi inscripti fuerunt: *Averbode*: G. Mevius; *Bellus Reditus* (Beaurepart): Norb. Fabricius; Norb. Fronson; Petr. Lespineux; Ios. Materii; *Berne*: Petr. Roovers; *Dielegem*: Ad. de Rave; Norb. Godefridi; Ger. Vrancx; *Floreffe*: Ger. Van der More; Iac. du Crocq; Ioa. Monteny; Norb. Pierman; Car. Severij; Ioa. Stephani; *Heilisse*: Max. Colyns; Arn. Corbeau; Henr. This; Walth. Wathar; *Ninove*: Petr. Bogardt; Hieron. Cambier; Ioa. Nevius; Christ. Roelofs; Ben. Vorster; *Park*: Norb. Van Ceulen; Leon. Lemmens; Conr. Schrevens; *Postel*: Ioa. Henrici; Ioa. Rutten; *St-Feuillien-du-Rœulx*: Hieron. Rondeau; *Tongerlo*: Aegid. Van den Bossche; Norb. Nilst; Ioa. Puteanus; Siardus le Roi; Anth. Van Styphaut; Iac. Van den Ven; Thomas Verdonck; August. Wichmans; Franc. Zegers; *Drongen-Trunchinium*: Aug. Merlin; *Veurne*: Guil. Hedinga; *Vicoigne-Viconium*: Adr. David; Norb. Magniette. (J.B.V.)

Berna.

De Norbertijnenparochie van Bokhoven aan de Maas bij 's-Hertogenbosch vierde in 1969 haar 600-jarig bestaan. Dit feit is aanleiding geworden, om het kerkarchief te inventariseren en de inventaris in druk uit te geven. De inventarisatie geschiedde vakkundig op het stadsarchief van Den Bosch en de uitgave werd voorbeeldig verzorgd in de drukkerij van de Abdij van Berne. Deze « *Inventaris*

van het archief der parochie Bokhoven» door Mr J.A.M. HOEKX met medewerking van K.M.H. KOPPE (Heeswijk-Dinther, 1969) telt 99 bladzijden en bevat na voorwoord en inleiding de eigenlijke beschrijving der stukken in 541 nummers, een lijst van 34 uitvoerige regesten (1363-1673) een index van namen, lijsten van pastoors en heren van Bokhoven en een opgave van literatuur in 80 titels.

Het betrekkelijk rijke archief — het kerkdorp telde doorgaans 200 parochianen op 300 hectaren — wordt in het abdijarchief bewaard en is onmiddellijk bestudeerd, om er een bundel historische opstellen uit te distilleren, die verschenen zijn in het heemkundig tijdschrift *Met Gansen Trou*, uitgegeven door de Cisterciënzers van Nieuwkuik. In een dubbelnummer van juni en juli 1969 (Jaargang 19) verschenen vanaf blz. 81 tot 112 de volgende artikelen: 1. Drs. Alph. W. VAN DEN HURK, O. Praem., *Bokhoven: Vrijheid aan de Maas*, in welk hoofdartikel de belangrijkste data van parochie en heerlijkheid tegen het decor van naaste en verre omgeving kritisch en zeer leesbaar ten tonele worden gevoerd. Vijftig voetnoten verrijken de studie. 2. Dr. H.P.H. CAMPS bespreekt in een artikel *De stichtingsoorkonden van kapel en kerk van Bokhoven* populair de op zich moeilijk juridische zaak der stichting in 1363/1369. 3. G. VAN DER VELDEN, de huidige pastoor van Bokhoven geeft in 45 punten de *Bezienswaardigheden in de kerk van Bokhoven* naar zijn laatste cultuur-historische gegevens. 4. Mr J.A.M. HOEKX, de hoofdauteur van de inventaris, reflecteert over *Het parochiearchief van Bokhoven* en wijst op waardevolle en merkwaardige registers en dossiers. 5. Abdijarchivaris H. VAN BAVEL beschrijft *Het jaargetijdenboek van Bokhoven* en geeft een verkorte en vertaalde tekst van het laat middeleeuwse manuscript. Het geheel wordt verlucht met tien illustraties, die bijna alle eerstelingen zijn.

De vijf artikelen, waarvan de onderwerpen met zorg werden gekozen en de tekst met opzet populair-wetenschappelijk werd gehouden, zijn na hun publicatie nogmaals als overdruk in een apart jasje gestoken, dat de titel draagt: *Bokhoven, parel aan de Maas, gids van heden en verleden*; dit voornamelijk ten gerieve van de honderden, die het aan geschiedenis en kunstvoorwerpen rijke kerkje jaarlijks bezoeken. (H.v.B.)

In het Nederlandse maandblad voor geslacht-, naam- en wapenkunde *De Brabantse Leeuw*, jrg. 18 (1969), blz. 44-50 bespreekt Dr. J. BELONJE, *Een erfenis Van Kretschmar van Wijk in het Land van Heusden* (d.d. 1829). Bij het onroerend goed worden met name en grootte opgesomd de zogenaamde binnenlanden van Bern bij Heusden, d.w.z. de bedijkte percelen langs de Maas, waarop de middeleeuwse abdij heeft gestaan, alsook de bijbehorende uiterwaarden. Jammer, dat de schrijver geen kennis heeft genomen van de studie van H. VAN BAVEL, *Een verkenningstocht naar het oude Berne*, in *Varia Historica Brabantica* I ('s-Hertogenbosch 1962), blz. 257-340. Een samenvatting en uitwerking der gegevens over de goederen ter plaatse van Bern na de verwoesting der abdij lijken gewenst; hierbij dient dan betrokken

te worden het omvangrijk handschrift « *Nieuwe blaffart der gewesene abdij van Berne* » (d.d. 1697), dat berust in het Algemeen Rijksarchief in 's-Gravenhage (Holland, Geestelijke Goederen, n° 521) en waarvan in april 1969 een kopie in machineschrift is gemaakt ten gerieve van genoemd Rijksarchief en het Abdijarchief van Berne. (H.v.B.)

De historische ontwikkeling van de rechtspositie en de staatkundige invloed van een belangrijk riddermatig geslacht, namelijk *Het geslacht van den Boetzelaer*, was reeds in 1921 door J.W. DES TOMBES behandeld. In 1967 kwam door toedoen van C.W.L. BARON VAN BOETZELAER een bewerking gereed van dat standaardwerk, dat daarmee tevens met de resultaten van veel later archiefonderzoek werd uitgebreid. Dank zij een subsidie van de Nederlandse Organisatie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek (Z.W.O.) kon het werk in 1969 te Assen, bij van Gorcum en Co. op vorstelijk voorname wijze verschijnen. Het telt XII plus 562 bladzijden van groot formaat ($25\frac{1}{2} \times 18\frac{1}{2}$ cm.), welke zijn uitgevoerd op zwaar kunstdruk, en daarenboven nog een groot aantal uitslaande genealogische tabellen en los toegevoegde kwartierstaten. De vele gravures en portretten, alsook enkele kaartjes geven het werk zijn rijke illustratie en verhogen de hoge documentaire waarde ervan.

Het geslacht is nawijsbaar sedert het eind van de XIIe eeuw, en het stamslot Den Boetselaer lag in het gebied van de Nederrijn, tussen Kleef en Xanten, ter hoogte van Kalkar. Het is dan ook geen wonder, dat we in de XIVe eeuw een drietal leden van het geslacht aantreffen als Norbertinessen van het nabijgelegen klooster Bedbur (blz. 109-111). Ook in andere bekende kloosters en kapittels treffen we van den Boetzelaers aan.

Op blz. 173-178 wordt gehandeld over Otto van den Boetzelaer (c. 1498-1552), die in 1546 coadjutor en in 1549 abt van Berne werd. Hij was de tweede abt, die staf en mijter mocht voeren. Zijn portret wordt in het werk prachtig gereproduceerd; volgens expertise van het Iconografisch bureau te 's-Gravenhage zou het echter eerst rond 1650 vervaardigd zijn. Ook de thans in de abdijkerk te Heeswijk opgestelde grafsteen is prachtig afgebeeld.

De tot dusver bekende biografische gegevens omtrent abt Otto worden hier en daar uitgebreid en op een belangrijk punt gecorrigeerd. De auteur maakt namelijk zeer aannemelijk, dat de moeder van de abt een van Polanen moet geweest zijn, en dat zijn vader Wessel uit een vroegere generatie gesproten moet zijn, dan men tot dusver algemeen aannam. Voor de kennis van het leven van abt Otto en zijn geslacht vormt het prachtig verzorgde en buitengewoon goed gedocumenteerde werk een belangrijke bijdrage. (A.v.d.H.)

Na de stichtingsoorkonde van Berne d.d. 1134 vormt de kroniek van Kloosterade of Rolduc (Ned. Limburg), geschreven in de 2^e helft van de XIIIe eeuw, de belangrijkste bron voor de vroegste geschiedenis van de abdij van Berne. Hierin wordt namelijk verhaald, hoe ridder

Fulco van Bern aanvankelijk reguliere kanunniken van Rolduc aantrok, maar vanwege interne moeilijkheden zijn toevlucht nam tot de Norbertijnen van Mariënweerd, die toen het klein kasteel aan de Maas hebben bevolkt.

De tekst van deze *Annales Rodenses*, die bewaard worden in het Rijksarchief te Maastricht, is destijds wel gepubliceerd in de «Histoire du Limbourg» (1852) en in de MGHs (1859), maar zijn nu in facsimile op ware grootte uitgegeven bij Van Gorcum (Assen, 1968), voorzien van transscriptie, tekstkritische noten en inleiding, door P.C. BOEREN en G.W.A. PANHUYSEN. Deze kostelijke en kostbare uitgave is evenredig aan het algemeen historisch belang van deze kroniek, die het tijdvak van 1104 tot 1157 bestrijkt. (H.v.B.)

Berna. Insula St. Mariae.

Een belangrijke aanwinst voor het archief van Berne zijn de archivalia van de abdij Mariënweerd, moederabdij van Berne en destijds gelegen aan de Linge in de prov. Gelderland, voorzover deze tenminste berustten in de Abdij van Park. Het was de abt van Park, Libert de Pape, die 300 jaar geleden dit laat-middeleeuwse archief aankocht en tot 23 mei 1969 bleef het in de Leuvense abdij bewaard. Abdij-archivaris van Berne Fl. van Bavel schreef een verslag (*Het archief van Mariënweerd naar dochterabdij Berne*) over de overdracht en de lotgevallen van het archief en gaf een korte inhoudsopgave in het tijdschrift *Berne*, jrg. 22 (1969), blz. 84-85 en in het *Bisdomblad* van 's-Hertogenbosch van 15 juli 1969, blz. 3. De drukfout in het «Monasticon Praemonstratense» van N. Backmund, dat aangaande de Mariënweerdse archivalia meldt: «praesertim in A.A.B.» — bedoeld was A.A.P. — is door deze gelukkige loop der historie gerespectueerd. (H.v.B.)

Castellum Dei.

Dans l'ouvrage de l'abbé A. PASTURE (collationné, revu et publié par F. JACQUES): *Une description des paroisses du diocèse de Tournai (1690-1728)* (Commission royale d'histoire, série in-8°, Bruxelles, Palais des Académies, 1968), on trouve des renseignements sur l'abbaye de Châteaudieu. A cette époque, elle était détentrice de la majeure partie des dîmes de Kooigem (Belgique, Flandre occid.); un chanoine de Châteaudieu desservait la cure de Tun (France, dép. Nord) alternativement avec un moine de Saint-Amand. L'abbaye de Vicogne est également citée comme voisine du bourg de Saint-Amand-les-Eaux. (E.Br.)

Clarholz.

De monasterio isto, quod finem habuit ineunte saeculo decimo nono, scripsit Ioh. MEYER, *Die Landschaft des Klosters Clarholz in Heimatblätter der Glocke*, CLX, 1967, pp. 757-759; Idem MEYER, *Die Visitation des Kl. Clarholz 1788 in Westfälische Zeitschrift*, CXVIII, 1968, pp. 363-373. In quo articulo auctor exponit qua ratione ex parte Ordinarii Osnabrugensis facta fuerit visitatio monasterii. In relicto visitationis status generalis monasterii clare exponitur; qui status de coetero bonus dici debet. Tum structura quam economia, ac status spiritualis abbatae describitur. Lector Theologiae tunc in Clarholz erat V. Holthaus, ad ordinem fratrum Praedicatorum pertinens. — P. 366, n. 9, de titulo « praepositi » aut « abbatis » agitur. Haec utiliter compleri possent ex iis quae N. Backmund scripsit in *Anal. Praem.*, XLIV, p. 136, occasione libri praeclari L. HORSTKÖTTER, *Die Anfänge des Prämonstratenserstiftes Hamborn...*, 1967. (J.B.V.)

Conques.

The History of World Sculpture, An Illustrated Survey from Prehistory to the Present Day, door G. BAZIN (New York Graphic Society Ltd, Greenwich-Connecticut, gedrukt bij Smeets, Weert, Nederland, 1968, 459 pp., met meer dan 1000 kleur-illustraties) vermeldt: Conques, Church of St. Foy, met tekst pp. 41 en 56, illustraties nrs 397 en 358. (U.G.)

De Pere.

Die 25 martii 1969, in abbatem coadiutorem abbatae Deperensis electus est Hieronymus Georgius Tremel, phil. Dr. Natus die 12 septembris 1929, vestitus fuit in abbatia Deperensi die 28 augusti 1947, professionem emisit die 28 augusti 1949, sacerdotio dotatus die 12 iunii 1954. Caodiutor cum iure successionis, gubernium abbatae plene suscipiet die 6 ianuarii 1970. (J.B.V.)

Diligemia.

Comté de (Graafschap) Jette, VI, n° 1, 1968-1969, pp. 29-31: J. 'T KINT, *De Gildebraak van de Sint-Sebastiaan-en-Laurens-gilde te Wolvertem*: Deze gildeketting dagtekent van 1634 en draagt de wapens van drie opeenvolgende prelaten van de abdij van Dielegem. De auteur geeft er een beschrijving van, alsook enkele nota's over de betrekkingen tussen de abdij en Wolvertem, parochie die bediend werd door de witheren van Dielegem. (G.S.)

Comté de (Graafschap) Jette, VI, n° 1, 1968-1969, pp. 5-28: R. VAN DEN HAUTE, *Le Laerbeekbos et autres bois Jettois*. Dans un article très documenté l'auteur traite de l'exploitation par l'abbaye de Dilighem, d'une carrière, dans un site à ce point désert que les rares

habitants l'avaient baptisé le *laer* = endroit inculte. Plus tard, au XVIe siècle, lorsque les eaux sousjacentes près du Laerbeek firent irruption, ce fut le point final de la carrière. Le manque de documents ne permet pas de préciser quand le « *laer* » fut boisé. Mais des documents du XVIe siècle nous révèlent les grands boisements exécutés par les chanoines Prémontrés et l'exploitation qu'ils ont en faite jusqu'au moment où l'abbaye fut supprimée. Cette ancienne dépendance de l'abbaye de Dilighem présente encore aujourd'hui au botaniste une végétation riche et variée. (G.S.)

Comté de (Graafschap) Jette, 6e année, n° 1 (juillet 1968 - février 1969), pp. 46-62, publie un article d'A. MATTHYS, *La céramique médiévale de l'abbaye de Dielegem*, qui est un relevé des témoins matériels de l'établissement, retrouvés par des fouilles entreprises de 1964 à 1968 sur le territoire de l'abbaye aujourd'hui loti et bâti en grande partie. On y trouve l'inventaire, avec plusieurs reproductions photographiques, d'objets de céramique en terre cuite grise (20 n^{os}) ou rouge (5 n^{os}) ou en grès (8 n^{os}). Le même fascicule contient un article de M. VAN DEN HAUTE, *De abdij van Dielegem laat een nieuw refugium bouwen* (pp. 38-45) qui est essentiellement la publication d'un acte passé devant le notaire 't Serstevens le 31 décembre 1635 concernant l'édification d'un refuge sis *Wicketstraat* à Bruxelles. (E.Br.)

Gallia.

De VI. Toeristenbond, Antwerpen, gaf in 1969, een werk uit : *De Nederlanden in Frankrijk*. Geschreven door J. VAN OVERSTRAETEN. — In deze beknopte encyclopedie over Frans-Vlaanderen, is er, op verschillende plaatsen, spraak van stichtingen, eenmaal door de Praemonstratenzers in deze streek gedaan. In alfabetische volgorde : Château-l'abbaye (blz. 160); Licques (blz. 322); Mont-Saint-Martin (blz. 392); Théroouanne (blz. 538-540); Vermand (blz. 564); Vicogne (onder Raismes) (blz. 451 v.). (G.S.)

Hispania.

In *Hispania Sacra*, XX, 1967, José Manuel CUENCA TORIBIO (l.c., pp. 33-98) tractat de iis quae a variis guberniis Hispaniae, prima medietate saeculi decimi noni, acta sunt contra instituta religiosa : *La Desarticulacion de la Iglesia Espanola*. In specie (l.c., p. 45) notatur, die 11 octobris 1835, editum fuisse a gubernio, directo a Mendizabal, decretum, vi cuius supprimuntur « todos los monasterios de órdenes monacales, los de canónigos reglares de S. Benito de la congregación claustral Tarraconense y Cesauraugustanos; los de S. Agustín y los Premonstratenses, cualquiera que sea el numero de monjes o religiosos de que en la actualidad se compangan ». (J.B.V.)

Hungaria.

L. MEZEY, *Ungarn und Europa im 12. Jahrhundert, Kirche und Kultur zwischen Ost und West* (Vorträge und Forschungen, Sonderdruck aus Band XII. S. 255-272, o.O. und o.J., ist aber neuesten Datums. Nicht im Handel. Jan Thorbecke Verlag Konstanz und Stuttgart).

Der gelehrte Professor der Universität Budapest legt die Spannungen dar, die die Kirche Ungarns durch ihre Lage als östlicher Exponent der Romkirche gegenüber Byzanz durchmachte. Von den Kämpfen der ersteren, zumal dem Investiturstreit, blieb Ungarn mehr oder weniger unberührt. Das Besetzungsrecht der Prälaturen durch den König blieb zunächst unangetastet, und die grossen dagegen kämpfenden Reformbewegungen der Orden (Cluniacenser) konnten sich in Ungarn nicht auswirken. 1169 verzichtete der König auf sein Investiturrecht. Die Eigenkirchen und Eigenklöster der Sippen, der adligen Grossfamilien, eine Eigenheit der Sozialstruktur Ungarns, verblieben aber weiterhin unter der Allgewalt ihrer Herren. Die diesbezüglichen Rechte des Adels gingen viel weiter, als es in Westeuropa der Fall war. Die «*monasteria minuta*», oder «*monasteria generationum*» waren reine «Zubehörkirchen» für die Bedürfnisse des Adels und ihrer Hörigen. Die Cistercienser wollten sich damit nicht abfinden, deshalb hatten sie nur 16 Klöster, die alle königliche Gründungen waren. Die Prämonstratenser dachten anders, und kamen deshalb auf 45. Wenn Mezey dies auf die «Tradition des Gründers zurückführt: «... sie waren geschickte, der gesellschaftlichen Wirklichkeit Rechnung tragende Erben ihres Ordensvaters», so möchte ich dem nur sehr bedingt zustimmen.

Sehr interessant ist jedoch, was Mezey (S. 264) über die ungarische Zirkarie schreibt, es ist eine sehr gute Ergänzung zu dem, was ich im «*Monasticon*» I 419 darüber bringe: «... Ausser etwa 10 königlichen Stiften (Zsambek, Csut, Lelesz, Jaszo, Nagyvarad, Turocz, Bozok, Nyulakszigete, und vielleicht noch Hatvan oder Ocsa) konnten die Prämonstratenser weitere 30 Klöster oder Klösterchen, Gründungen» verschiedener Sippen und Geschlechter ihr Eigen nennen. Die Voraussetzungen dieser erheblichen Zahl von Gründungen lag darin, dass diese Verteidiger der gregorianischen *Libertas* klug genug waren, der «*principum institutio*», also der ungarischen feudalen Ordnung gegenüber, eine gewisse Kompromissbereitschaft aufweisen zu können. Aber diese Erfolge der Prämonstratenser hatten auch ihre Schattenseiten. Die vielen Klöster ihres Ordens in Ungarn durften nur in der Funktion des Familienklosters der gründenden Sippen und Geschlechter ihr Dasein fristen. Erst allmählich und recht schwer konnte sich das eine oder andere dieser Klöster aus dem «Zubehörstand» herausarbeiten. Der Weg dahin führte über eine eigentümliche Rechtskonstruktion: Das Kloster musste aus seinem Besitzcharakter durch Aufnahme in die Reihe der Sippenmitglieder zum Mitbesitzer werden. Als dann das alte Sippensystem unter den Schlägen der neuen Dynastie

der Anjou endgültig zerbröckelte und die einzelnen Linien als selbständige Familien auftraten, freilich mit eigenem Besitz, konnte sich das Sippenkloster dem Zersetzungsprozess widersetzen, wenn es imstande war, aus den einst gemeinsamen Gütern den ihm gebührenden Anteil, somit also die materielle Grundlage für das eigene Fortbestehen zu retten. Als Beispiele für diese glückliche Lösung können die Klöster Csorna und Türje angeführt werden. War das aber nicht der Fall, so kam mit der fortschreitenden Aufteilung des Gesamtbesitzes auch das Kerngut der Sippe, wo gewöhnlich die Sippenkirche stand, an die Reihe. Wurden sie « sessiones » des Stammsitzes nicht geschont und somit dem Kloster die Existenzmöglichkeit gerettet, fiel es dem Verfall anheim und der Konvent wurde zerstreut. Der Kompromiss mit dem ungarischen System des Sippenbesitzes erwies sich also keineswegs als risikoloses Unternehmen. Dafür erhielt der Orden als nicht unbeachtliche Gegenleistung eine erhöhte Möglichkeit, in die Wirklichkeit der ungarischen mittelalterlichen Gesellschaft einbezogen zu werden und im religiösen und kulturellen Leben des Landes eine wichtige Rolle spielen zu können. (N.B.)

Kilnacrott.

Demortuo abbate Colwell, canonici sibi in abbatem elegerunt, die 12 iunii 1669, A.R.D. Cormgenum Smith, hucusque priorem Collegii S. Norberti in Kilnacrott. Benedictionem abbatialem suscepit die 28 augusti 1669. (J.B.V.)

Mussipontum.

Dans la revue *Connaissance des Arts* de mars 1969, n° 205, aux pp. 102-109, Pierre Kjellberg s'étend longtemps sur l'abbaye de Ste Marie-Majeure de Pont-à-Mousson. Son article, intitulé: Pont-à-Mousson, prouve qu'un monument ruiné peut revivre s'il a une vocation, retrace les étapes de la restauration de Ste Marie-Majeure depuis la fin de la dernière guerre et sa transformation en centre culturel. De nombreuses photographies en couleurs viennent agréementer cet article très intéressant. (X.L.O.)

S. Samuel.

Praemonstratenses in Terra Sancta, non longe a civitate Hierosolymitana, abbatiam S. Samuelis possederunt. Cfr N. BACKMUND, *Monasticon Praemonstratense*, I, Straubing, 1949, p. 405. Abbatia ista prius oblata fuerat S. Bernardo; qui illi voto obsecundare noluit. Cur? De hac quaestione agit A. DIMIER, O. Cist. Ref., *Fondations manquées de S. Bernard in Citeaux*, XXXI, 1969, pp. 5-13. De S. Samuele haec notat A. Dimier, l.c., p. 6: « Bernard refusa cette fondation pour laquelle le roi Baudouin II de Jérusalem lui offrit, en 1130, près de la Ville saints, le domaine Saint-Samuel, lieu qui fut

toujours considéré par les juifs, les chrétiens et les musulmans comme le tombeau de Samuel, ainsi que mille écus d'or, pour y construire un monastère. On nous dit que ce fut la crainte des incursions des Sarrasins et l'insalubrité du lieu qui le firent reculer devant l'entreprise. Mais il est permis de croire que ce fut surtout l'énorme distance qui effraya le fondateur, si l'on songe que Clairvaux, à cette époque, ne comptait encore que six filles, dont les plus éloignées, celles de Foigny, près de Vervins, et d'Ourscamp, aux portes de Noyon, n'étaient séparées de l'abbaye-mère que par quelques journées de marche. D'autant plus que, quelques dix ans plus tard, dans une lettre à Mélissende, l'épouse de Foulques d'Anjou, successeur de Baudouin II, il conseille de donner aux prémontrés la terre de St-Samuel, ainsi que les mille écus d'or qui lui avaient été proposés. Et l'on se refuse à croire que le saint eût pu trouver assez bon pour les fils de saint Norbert l'air malsain et le risque d'être massacrés par les Sarrasins, dont il n'avait pas voulu pour ses moines». (J.B.V.)

St. Michael Antverpiensis.

In een genealogische studie, getiteld *In de Sterre - van der Sterre* (*De Brabantse Leeuw*, Jaarg. 18 (1969), pp. 51-57) handelt L.G. VAN DIJCK, O.S.A., op p. 51 en 56 ook over Johannes Chrysostomus van der Sterre, abt van St. Michiels van 1629-1652. Hierin wordt aan nemelijk gemaakt, dat diens geboorteplaats Eindhoven moet zijn geweest, en niet 's Hertogenbosch, zoals men tot dusver gewoonlijk hield. Over de familie van der Sterre, waarvan meerdere leden tot de Norbertijnen en de Sociëteit van Jesus toetraden, alsook over het oorspronkelijk familiewapen, brengt de studie verschillende nieuwe bijzonderheden. (A.v.d.H.)

Dans l'*Intermédiaire des Généalogistes* (t. XXIV, 1969, p. 87) Y. VANDEN BEMDEN décrit d'après un vitrail de l'église de Steenhuffel (Brabant) les armoiries de l'abbaye Saint-Michel d'Anvers «de gueules à la bordure d'or, à la croix d'azur chargée de quatre sceptres d'or, et cantonnée de quatre sceptres d'or placés en diagonale». Cette description ne coïncide pas avec la reproduction du blason publiée par N. Backmund (*Monasticon Praemonstratense*, t. III, p. 462, *secundum* Jansen, 352, *saepe in monumentis*), où il y a ni bordure ni croix d'azur chargée de quatre sceptres, mais une croix partie de sinople et d'argent. La chose mériterait d'être contrôlée, si possible par l'examen d'autres documents iconographiques. Le même auteur s'étonne, à bon droit, de voir Victor (?) d'Almaras tenir une crosse et une autre porter ses armes alors qu'aucun Almaras ne figure pas comme abbé, mais seulement comme chanoine et comme curé. (E.Br.)

Sorethum.

A. KASPER, *Bad Schussenried- im Herzen Oberschwabens* in *Blätter des Schwäbischen Albvereins*, LXXIII, 1967, pp. 134-139. — P. WEISSENBERGER, *Klösterliches Leben in der Prämonstratenserabtei Schussenried im 17.18. Jahrhundert*, in *Ulm und Oberschwaben*, XXXVIII, 1967, pp. 144-179. (J.B.V.)

Speinshart.

Am 2. Juni 1969 wurde das Kloster Speinshart in der Oberpfalz von einem schweren Schlag getroffen: Prälat Gereon Motyka starb im 76. Lebensjahr an einem Herzschlag. Er wurde am 18. November 1892 in Gries bei Innsbruck geboren. Die Familie zog dann nach Mies ins Egerland. Er studierte am Gymnasium in Duppau, trat in das Prämonstratenserstift Tepl ein und wurde am 18. Juni 1916 in Prag zum Priester geweiht. Zuerst war er in der Seelsorge tätig, später in Marienbad und an der Realschule in Elbogen. Als Abt Helmer das Stift Speinshart 1923 wieder errichtete, kam Motyka dorthin. Er war zuerst in Oberbibrach tätig und seit 1942 als Prior und Pfarrer in Speinshart. Er leistete für die Abtei und die Pfarrei grosse Aufbauarbeit. Die herrliche Barockkirche und der Konvent wurden restauriert. Besonders in den Nachkriegsjahren hat er sich charitativ betätigt. Auch im öffentlichen Leben hat er sich mit grosser Sachkenntnis beteiligt. Im Friedhof von Speinshart wurde er mit grosser Beteiligung von Priestern und Gläubigen zu Grabe getragen. R.i.p. (M.F.)

Tepla - Schönau.

Unser Mitbruder Dr. Martin Fitzthum (Amberg) schrieb im « Klerusblatt » (München), den 15. April 1969, einen Aufsatz über « Anselm von Havelberg als Verteidiger der Einheit mit der Ostkirche ». Der Autor behandelt hier den grossen Sprecher für die Union zwischen Orient und Okzident, den Ordenshistoriker und Vertreter einer symbolisch ausgerichteten Theologie. Ferner schrieb er in Nr. 4/1969 des « Egerländer » über « Das kirchliche Leben im Egerland », wo er auch die seelsorgerische Tätigkeit des Stiftes Tepl behandelt. In der « Amberger Zeitung » vom 17. Mai behandelt er « St. Nepomuk der Brückenhellige » (mit drei Bildern) und « Otto Willmann der Pädagoge als Träger der Überlieferung ». (G.R.)

Tongerloo.

Dr. M. KOYEN publiceerde een boek van 255 blz.: *Geschiedenis van het gasthuis te Geel*, 1286-1969; uitgave van het Geels Geschiedkundig Genootschap. Na een inleiding met overzicht van literatuur en archivalia, behandelt schr. de geschiedenis van het gasthuis in 3 perioden (1286-1552; 1552-1795 en 1795-1969), waarna hij in bijlage

de goederenstaat van het gasthuis, de lijst van de moeders en overleden zusters alsook de index van de persoons- en plaatsnamen bezorgt. (W.S.)

In de katalogoog van de tentoonstelling *Erasmus en België* (Brussel en Leuven, 1969), ingericht door het « Interuniversitair Centrum voor geschiedenis van het Humanisme », wordt een uitgave vermeld van ERASMUS' *Ratio verae theologiae* (Leuven, Dirk Martens, 1518, in-4°). Het boek draagt het eigendomsmerk van de Abdij van Tongerlo. Het is thans in het bezit van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, A 1952 (= III 14.066 A LP). (T.G.)

Windbergia.

E. KRAUSEN, *Beiträge zur sozialen Schichtung der altbayerischen Prälatenklöster des XVII. und XVIII. Jhts. Die Zusammensetzung der Konventen von Metten, Raitenhaslach, Reichersberg und Windberg*, in *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte*, XXX, 1967, pp. 355-374. (J.B.V.)

ARTES

Averbodium.

Parmi les richesses artistiques accumulées au Musée de Cluny, à Paris, l'on peut admirer un retable en bois sculpté et doré, provenant de l'abbaye prémontrée à Averbode. On ne sait à quelle époque ce meuble quitta le monastère brabançon. Ce retable, qui représente la « Messe de saint Grégoire », la « Rencontre d'Abraham et de Melchisédech » et « la Cène », fut exécutée en 1513 par le sculpteur anversois, Jean de Molder. Cfr *An. Praem.*, XXXVII, 1961, p. 175 et l'article de Pl. LEFÈVRE dans *An. Praem.*, XLIV, 1968, 105-110, complétant l'étude de J. LAVALLEYE, parue dans *La revue d'art*, XXVIII, 1926, pp. 141-148. Récemment la valeur artistique du retable a été soulignée par P. VERLET et F. SALET dans la publication *Le Musée de Cluny* (Collection des guides du visiteur), Paris, 1966, p. 57, fig. 37. (T.G.)

Dans le *Bulletin de la Société d'art et d'histoire du diocèse de Liège*, XLVIII, 1968, pp. 1-21, J. DE BORCHGRAVE D'ALTENA vient de publier la deuxième partie de ses *Notes pour servir à l'étude des œuvres d'art du Limbourg*. Cet article fait suite à la publication de 1963. Cfr *An. Praem.*, XLI, 1965, p. 181. On y trouvera un inventaire sommaire des œuvres d'art conservées dans l'église paroissiale de Tessenderlo, desservie jadis par les chanoines prémontrés d'Averbode (pp. 18-19). L'auteur fait aussi mention d'une statue de Saint Norbert (fin du XVIIe s.), marquée par le style du sculpteur liégeois Jean del Cour et conservée dans l'église paroissiale de Rekem. (T.G.)

Huic Chronico conficiendo collaborationem praestiterunt: N. Backmund (Windberg); E. Brouette (Namur); M. Fitzthum (Amberg); U. Geniets (Averbode); Tr. Gerits (Averbode); X. Lavagne d'Ortigue (Paris); G. Reiber (Speinshart); G. Slechten (Brasschaat); W. Smettre (Tongerlo); J.B. Valvekens (Averbode); H. van Bavel (Berne); A. van den Hurk (Berne); E. Verstappen (Averbode).